

SOSYOLOJİ'DEN EKOSOSYOLOJİ'YE DOĞRU DEĞİŞEN KURAMSAL TEMELLER

DIFFERENTIATING THEORETICAL PRINCIPLES OF ENVIRONMENTAL SOCIOLOGY THROUGH ECOSOCIOLOGY

Gülser ÖZTUNALI KAYIR*

ÖZET

Birçok disiplin için olduğu gibi Sosyoloji için de çevre 1970'lerden sonra yeni bir araştırma nesnesi haline geldi. Sosyoloji sayısız alt başlığa bölünmekte ve henüz evrensel düzeyde araştırma nesnesinin ne olduğuna karar verilememiş bir bilim dalı olarak ekolojik dönüşümleri dışlayan bir bilim olarak görülmektedir. Ekososyoloji, disiplinler arası bir konuma yerleşmekte ve pozitivist çözümlere yerine normatif çözümlere öne çıkarmaktadır. Ekolojik düşünce analizini dahil ederek derinleşecek ve birçok farklı yaklaşımı içerecek şekilde kendini kabul ettirme yolundadır. Ekososyoloji ile birlikte, insan toplumlarının ekosistemlerle karşılıklı bağımlığı, kozmik bakış, ekolojik sentez, teori ve pratiği birleştiren sistemci örgütlenme, objektif ve sübjektif evrenin birleştirilmesi ve ekolojik modernleşme gibi farklı bilimsel tartışmalar gündeme gelmektedir. Ekososyoloji bir altbilim dalı olmanın yanı sıra, bir toplumsal hareketin ve köklü dönüşümün adı da olabilir.

Anahtar Sözcükler: *Ekososyoloji, Çevre, Çevre Sosyolojisi, Sosyoloji, Toplumsal Ekolojikleşme*

ABSTRACT

Environment, became a new field of research for sociology, like other disciplines, after 1970s. Being divided into various subtitles and not being able to decide its own research object within universal dimensions, sociology is seen as a branch of science that excluded ecological transformations. Ecosociology is located into an interdisciplinary position and gives priority to normative analysis instead of positivist analysis. With Ecosociology, cosmic view, ecological synthesis, systematic ecological organization that combines theory and practice, objective and uniting objective and subjective universe and ecological modernization, became current issues in the era of science. Besides being a subdiscipline, Ecosociology, can be a name of social movement and radical transformation.

Keywords: *Ecosociology, Environment, Environmental Sociology, Sociology, Social Ecological Transformation*

* Akdeniz Üniversitesi İ.İ.B.F. Kamu Yönetimi Bölümü Öğretim Üyesi

GİRİŞ

Bir çok disiplinin konu edindiği ve araştırma nesnesi olarak seçtiği çevre, üzerinde anlaşılmalı ortak bir tanıma ulaşamadığı gibi, araştırma yöntem ve teknik farklılıkları ve yeni paradigmalardan geliştirilmesiyle daha da karmaşıklaşmıştır. Çevre konusunda kuramsal arayışlar sürmekte, bu da bir çok bilimin içeriğini ve araştırma yöntemlerini farklılaştırmaktadır. Bu çalışmanın amaçlarından biri, tarihsel süreçte farklı bilimsel bakış açılarının çevre konusuna Çevre-Sosyoloji ilişkisi bağlamında dahil olma süreçlerini anlamaya çalışmak, çevreyi sosyolojik boyutuyla ele alarak son yıllarda “Ekososyoloji” olarak kabul gören çerçeveyi ve yaklaşım değişikliklerini, kuramsal gelişmeleri ortaya koyarak irdelemek ve Ekososyoloji konusunda ülkemizdeki bilimsel tartışmalara bir başlangıç sağlayabilmektir. Uluslararası bilimsel çalışmaların gündeme getirdiği farklı kuramsal bakışları irdeleyerek yorumlamak, tarihsel süreçte Ekososyoloji’nin disiplinler arası konumundaki değişiklikleri ortaya koymak ve bilimsel yeni sorgulamalara olanak vermek ve toplumsal örgütlenmede ekolojik dönüşümün zorunluluğunu vurgulamak, bu çalışmanın kapsamı ve yöntemlerini oluşturacaktır. Birinci bölümde, sosyolojik çalışmalar ve çevre ilişkisi, çevre ve Ekoloji ilişkisine tarihsel ve sosyolojik bakış; ikinci bölümde ise yeni bilimsel bakışların irdelenmesi ele alınacaktır.

SOSYOLOJİK ÇALIŞMALARDA ÇEVREYE TARİHSEL BAKIŞ

Sosyoloji

Toplumsal yaşamı, insan gruplarını, sosyal ilişki ve etkileşimlerini, farklı toplumları ve örgütlenmelerini inceleyen Sosyoloji, epistemolojik açıdan çok geniş bir ufka sahiptir ve Wright Mills’in (1977) deyişiyle “sosyolojik düşgücü” ne gereksinim duyan bir bilimdir. Comte ile bilimlerin en üstüne yerleştirilen Sosyoloji, Durkheim’in, “Sosyoloji’nin diğer bilimler gibi olamayacağı, doğa nedensellik ilkesine tabi ise sosyolojinin bu hukukun dışına çıkması için hiçbir neden olmadığı” düşüncesiyle ve “sosyali sosyal olanla açıklama” geleneğine dayanarak gelişti; Spencer ve Darwin’in kuramlarıyla canlı organizma, doğal ayıklama, çevreye uyma gibi kavramlaştırmalarla sürdü. Bu yöntemle pozitivist yaklaşım doğayı durağan ve insanın dışında kabul ederek de insanın doğal sistemleri etkileyen ve ondan etkilenen diğer canlılardan sadece biri olduğu gerçeğini de görmezlikten geldi.

Spencer anoloji yöntemiyle sosyolojik olgularla biyolojik organizmalar arasında benzerlikleri bulmaya çalışmışsa da, Marks, Durkheim, ve Weber gibi ünlü düşünürlerin toplumsal olguları incelerken biyolojik ve ekolojik değişkenleri Sosyoloji disiplininden ayrı tutmaya özen gösterdikleri, bir çok sosyolog tarafından kabul edilmiştir. Ancak, ekoloji karşıtı olmakla eleştirilen

Marks'ın Kapital'i ve el yazmalarındaki “doğa ve insan arasındaki metabolik etkileşim” açıklamaları, “doğa insanın vücududur” önermesi, ekolojik yaşam ve toplum arasındaki ilişkiyi derinlemesine sorguladığının kanıtıdır (Foster,2000:161,1999:381). Weber ise, karmaşık tarihsel sorunlara, biyolojik benzetmelere dayanan evrimci şemaların uygulanamayacağını vurgularken bir yandan da “çevresel faktörler evrensel olarak belirleyici değildirler ancak her toplumun kendi tarihinin her hangi bir kritik anında nedensel bir öneme sahip olabilirler” açıklamasıyla çevre gerçeğini tümüyle dışlamadığını ifade ediyordu (aktaran Buttel,1986:365).

Çevre konusunda düşünsel yaklaşım aşamalarını önceleri felsefe içinden de olsa; Montesquieu'nün “Yasaların Ruhü” adlı eserindeki, sosyolojik bakışla iklim farklılıklarının biyolojik, sosyal, ekonomik ve yönetsel anlamda etkilerini açıklamasıyla başlatmak yanlış olmaz. Sonraki aşama ise Aydınlanma çağıının en kritik dönemi olan, dünyanın evrendeki konumunun değişmesi ve güneşin yörüngesine yerleşmesidir. Tarımsal üretimin keşfi, koloniler kurma, sanayileşme, modernleşme, kapitalistleşme; çevre ve doğanın aleyhine süreçlerin en fazla hızlandığı aşama oldu. Ekolojik bilgi dışlanarak mühendis mantığıyla örgütlenen ve değişen toplum; doğal zenginlikleri, toprağı, suyu, havayı dışsal kabul etti, akıl dışı biçimde sömürür hale geldi.

Sosyoloji bilimi 1970'lere kadar çevre sorunlarını araştırma konusu olarak görmemişti. Oysaki, toplumlar sosyo-kültürel evrimini doğa ile mücadelesiyle gerçekleştirdi, ona hakim olmayı kendine temel amaç edindi, çevrenin öğelerini kendi ihtiyaçları için kullanarak ekosistemleri ve çevreyi değiştirdi, yıprattı, sömürdü. Bu süreç de toplumların doğal gelişiminin bir sonucuydu. Ancak toplayıcılık, avcılık ve bahçecilik yaparken kullandığı bilgi, topluluk türü yaşam biçimlerini örgütleyen ekolojik bilgiydi. Toplumlar, iklimin ne olacağı, yağmurun ne zaman, ne kadar süreyle yağacağı, güneşin gözükmüp, gözükmeyeceği ya da toprağın, bitkinin; nasıl, ne zaman, neye ihtiyacı olduğunun bilgisiyle hayatını sürdürdü ve yaşamını örgütledi. Yabani toplulukların ekolojik bilgisi, doğrudan elde edilen, yaşam deneyimlerinden çıkan, nesnel kaynaklara dayalı bilgidir. Ekolojik bilgide gözlem ve yorum eş zamanlıdır ve araçları doğa ve biyolojik yaşamdır. Toplumsal kökenli olan sanayileşme, teknolojik gelişme ve kentleşme süreçleriyle birlikte insan topraktan uzaklaştı. Bu gelişmeler ekolojik bilgiden kopmayı getirdi, dolayısıyla doğadan uzaklaşma, yabancılaşma ve ekolojik yıkım gibi olumsuz toplumsal sonuçlar doğurdu (Öztunalı Kayır,2003:61).

Birçok disiplin için olduğu gibi sosyologlar için de çevre, 1970'lerden sonra yeni bir araştırma nesnesi haline geldi. Oysaki o tarihlere kadar coğrafya, mühendislik, antropoloji, ekonomi ve birçok bilim dalı çevreyi kendi açılarından ve çok farklı kuramsal yaklaşımlarla ele almaktaydı. Sosyal bilimlerin kraliçesi konumunda bulunan Sosyoloji bugün, sayısız alt başlığa

bölünmekte ve henüz evrensel düzeyde araştırma nesnesinin ne olduğuna karar verilememiş, yayılmacı bir bilim olarak yorumlanmaktadır. Oysaki, Giddens “çevre Sosyoloji’nin konusudur ve sosyologların ilgi alanına girmelidir” diyerek Sosyoloji’nin çevreyi dışlayamayacağını vurguladı (2000:563).

1960 sonları 1970 başlarında çevre konusu bilim insanlarının ve devletlerin dikkatini çekmişse de, sosyal bilimler içinde ekonomi ve hukuk başından itibaren önde gitti ve Sosyoloji en geriden gelen bilim oldu. Sosyoloji’nin, ekonomi ve çevre ile karşılaşması yeni sorunsalları gündeme getirdi, bakış açılarında farklılıklar yarattı.

Ekolojik yıkımın ciddi bir toplumsal sorun olarak kabul edilmeye başlaması, Serge Moscovici’nin “Doğanın İnsani Tarihi Üzerine Bir Deneme” (1974) başlıklı kitabının 1960’da yayımlanmasından sonraya rastlar ve bu eser çevresel yıkımı 20. yüzyılın temel sorunu olarak ortaya koyar.

Gouldner 1970’lerde “Batı Sosyolojisi’nin Krizi” adlı eseriyle Toplumbilim’in gelişebilmesi için insan ekolojisine açılması gerektiğini vurguladı. Aynı yıllarda, Schnaiberg’in “Toplum-Çevre Diyalektiğinin Sosyal Sentezleri” başlıklı makalesi ve 1975’teki “Çevre: Artı Üründen Kıtlığa” (Environment: From Surplus to Scarcity) adlı ünlü kitabı Ekososyoloji’ye alan açtı ve klasik Sosyoloji’nin Biyoloji – toplum tartışmasında önemli etkiler yarattı.

Buttel, Sosyoloji tarihinin, biyoloji ve doğal çevreyi inceleyen disiplinlerin belirsiz ilişkilerinin tarihi olarak da kabul edilebileceğini belirtir ve biyoloji-sosyoloji irdelemesini insanın varoluş ikilemine dayandırır ve bu bilimlerin karşıtlığını açıklamasıyla dikkat çeker (1986:360,366):

1. İnsan bir yandan geniş bir ekosferin, canlı yaşam alanının bir ögesidir.
2. Diğer yandan çevrenin, özellikle de sosyal çevrenin yaratıcısıdır.

Önceleri Biyoloji’nin, 1970 sonrası da Sosyoloji’nin ortaklaşa yararlandıkları “ekosistem” kavramı ile, insanların birbirleriyle ve çevreleriyle ilişkileri, canlı dünya ile cansız dünyayı ve tüm varlıklar arası etkileşimleri dikkate alarak, insanların hem çevrelerinden etkilendiği hem de, çevrelerini etkilediği ve değişliğe uğrattığı biçiminde yaklaşımlar gelişmeye başladı.

İlk kez Edward Wilson (1979,1987) tarafından kullanılan “Sosyobioloji” kavramı aynı eseriyle insan davranışlarının sosyal kökenini irdeleyen ve tüm toplumsal davranışların biyolojik temelini sistematik olarak inceleyen ve çevresel etkileri sosyobiyolojik çerçeveye yerleştiren açıklamalarıyla sosyal bilimcileri tedirgin etti. Sosyoloji, insanı merkeze yerleştirerek irdelediği, kalkınma, adaptasyon, kültürel değişme, kültürel çeşitlilik, sosyal ilişkiler gibi konularda, Biyoloji’nin karşısında yer aldı,

doğaya insan merkezci bakışın sürmesinde etkili oldu. Bugün, Biyoloji ile Sosyoloji arasındaki çekişme halen sürmektedir.

Bruno Latour (1991:37) “toplumlar hiç modern olmadı” diyerek günümüz toplumlarında çevre açmazını çözmek, özellikle de bilimsel tartışmaların kökenini oluşturan cansız olanın kabulünü sağlamak gerektiğini vurgulamakta, etnolojik bakış açılarının tersine çevrilmesini önermekte, radikal bir düşünce lehine, modern dışı bilgilerimizin temelinde, tepeden tırnağa ahlakımızı, politikamızı, tüm insan bilimlerimizi yeniden oluşturmayı savunmaktadır: “antropolojik bakarak, modern uygarlığımızın yabani topluluklardan köklü bir farklılık taşıdığını düşünmememiz gerekir. Doğa ve kültür birleşmesinde bunun deneyimini buluyoruz. Diğerlerinden çok farklı değiliz. Tersine, yabani toplulukların yaşamlarına bakarak eylemlerimizdeki yanlışlıkları görebiliyoruz, ritüeller aracılığıyla insani olmayana yanaşmak gerekir. Dünya düzenini tehlikeye sokmaktan korkan bir vahşinin hayvan öldürmesine gülmemeliyiz, çünkü ozon tabakasında delme veya sera etkisi yaratma endişemizde de doğa karşısındaki avcı topluluklarla aynı durumdayız” (aktaran Kalaora,1998:71). Yeni paradigmalara bakmak, ekolojik krizin sadece doğayla değil; kültürümüzle de bu dostluğu nasıl kaybettiğimize bakmamızı sağlamaktadır.

Ekoloji – Sosyoloji – Ekososyoloji

“Eko” ön eki Yunanca ev, barınak, habitat, yaşam alanı gibi anlamlar yüklü olan “Oikos” kavramından türetilmiştir. Yaşam alanı kavramı, üreticiler, tüketiciler, mikroorganizmalar, rekabetçiler, parazitler ve bunların türevleri olan tüm biyolojik türlerin aralarındaki ilişkilerin bütününe ifade eder. Yaşam alanını, fiziksel toprak parçasını, ekosistemlerini, tüm canlı türlerin ve birey gruplarının ekosistem ortamına yerleşimini, örgütlenişlerini, cansız dünya ile ve kendi aralarında kurdukları ilişkileri, etkileşimleri, döngüleri, değişim ve dönüşümlerini içeren bir alan olarak kabul etmeliyiz. Yerleşim alanı kavramı ise, Kent Sosyolojisi'nin insan merkezli bakış açısıyla ekolojik analizleri, döngüleri ve canlı-cansız etkileşimlerini içermeyen, nüfusun yerleştiği toprak parçası, kullanımı, paylaşımı, yarattığı rant çerçevesinde, bilimsel incelemelere konu olur. Bugün artık, insan yerleşimlerinin sosyolojik analizlerine ekolojik boyut dahil edildi. “Ekososyoloji” yaşam alanında ortaya çıkan değişiklikler ve bunlara bağlı olan sosyal gelişmeleri konu edinen bilimsel bir yaklaşımdır ve bir disiplin olarak da kabul görmeye başladı. İnsanların tüm diğer canlılarla, ekosistemlerle, cansız ortamlarla ilişkileri, etkileşimlerini ve bunların toplumsal sonuçlarını irdeleyen Ekososyoloji, toplumların geçmişte var olmuş, bugün var olan ve gelecekte de var olacak ekosistemler içindeki durumlarını, ilişki, etkileşim ve gelişimlerini öngörür, inceler ve tanımlar getirir.

Ekoloji, günümüzde bitki ve hayvanların yaşam ortamlarını, ilişki ve etkileşimlerini araştırma nesnesi olarak kabul eden Biyoloji'nin bir alt dalı

olmaktan çıkarak, insanı, insan topluluklarını ve örgütlenmelerini, ekonomiyi, siyaseti, coğrafyayı, birçok sosyal bilimi içerir hale geldi. Ekolojik bakış açıları artık biyolojik boyutu aşan etkiler ve yeni toplumsal, siyasal hareketler yarattı. İnsan Ekolojisi bir alt dal olarak gelişti, araştırma objesi tek başına birey değil, doğal ya da sosyal gruplar, topluluklar, onların yaşam ortamlarıyla ilişkileri, biyolojik, iklimsel ve kültürel uyumları, beslenmeleri, hastalıkları, kırsal-kentsel örgütlenmelerini içerecek biçimde genişledi. Toplumbilimsel çalışmaların tersine, insan hayvan ve bitkilerin yaşam ortamları, ilişki ve etkileşimlerini inceleyen Ekoloji insanı da alanına dahil etti.

İnsan ekolojisini hayvan ekolojisinden farklılaştıran ölçütlerin başında, insanın yaşam ortamıyla ilişkisinde biyolojik olmayan, başka deyişle; deneyerek kazandığı bilgiler ve bunları kültürü aracılığıyla aktarması gelmektedir; ve insan doğası bir gizilgüçtür, bunun hayata geçmesi ise kültürelidir (Crognier,1994:5,124). Kültürel olanın çoğulcu yapısı da Baechler'in terimleriyle (2004:86): bir yönüyle akılcılık, sonluluk, kusurluluk ve yanılabilirlik niteliklerinden oluşur. Diğer yanıyla, amaçları getiren düzenler ve rejimlerdir. Üçüncü boyutta ise hoşnutsuzluklar alanı olan başkaldırı, koruma, reform ve devrimi içerir. Hepsi birbiriyle çelişen, insan doğasına ve nesnel doğaya uygun olan gelişmeleri ortaya koyar.

Chicago Okulu'nun R. Park, E. Burgess, L. Wirth tarafından geliştirilen ekolojik süreçlerin, rekabet, ayıklama, istila ve yerine geçme biçimleriyle kentler için de geçerli olabileceğini temel alan "Kentsel Ekoloji Kuramı"; gelişmelere yeni bir boyut kattı ve 1958 yılında Schnore tarafından, Durkheim'in sosyal morfoloji analizine insan ekolojisini yerleştirmesiyle sürdü.

Tarihsel açıdan çevre sorunsalının devletlerin gündemine girmesini Brundtland Raporu'na dayandıranların sayısı az değildir. Devletler, ancak 1970'lerden sonra sistemli bir çevre irdemesine girmeye başladılar. Bu tarihlere kadar ekonominin ve kalkınmanın öncelikliliği olgusu hakim düşünce tarzı iken, raporla birlikte çevre, devletlerin siyasal konuları arasına girdi.

"Sıfır Büyüme" uyarısı ile çevre araştırmalarında yeni bir döneme girildi. Küresel değişimlerin insani boyutunun, yeni çıkarlarının ortaya çıkması sonrası yapılan araştırmalar, insan etkinliklerinin nedenlerini ve sosyal sonuçlarını incelemeye başladı. 1980'lerin ortalarında ancak küresel çevre sorunlarının bilincine varılmaya başlandı. Küresel ölçekte sorunların nedenleri ve sonuçları üzerine yoğunlaşan bir çok sosyal bilim için yeni bilimsel modeller, paradigmlar, değerler, epistemolojiler, sosyal koşullar, insan bilgisinin sınırları, yaşam, cansız sistemler, bireylerin ve grupların yeni algılamaları gibi farklı bakış açıları ve irdemeler de gündeme geldi.

Lester Brown ve arkadaşları (1990) “Gezeğin Durumu” adlı eserle, 1990 yılında geleceğin toplumunun nasıl besleneceği, ne tür enerjiler kullanacağı, nesnel ihtiyaçlarının ve tüketim kalıplarının ne olacağı gibi sayılarını çoğaltabileceğimiz bir çok konuda, “yaşanabilir gezegensel bir toplum” tasarımı yapmaya başladılar.

Bu süreçlere eş zamanlı olarak Ekoloji; toplum ve ekosistemler arasında yeni bir diyalog başlattı. İnsanı diğer canlılardan ayıran “en önemli sınırın doğal veya biyolojik değil, kültürel” (Morin,1980:12) olduğu vurgulanırken; Ekososyoloji, hem ekosfer hem de sosyosferin örgütlenmesinin temelini oluşturan ekolojik kurallar; sınırlılık, dayanışma, bağımlılık ilişkilerini ve çelişkileri, açmazları, sorgulamaları ele almaya başladı.

Günümüzde Ekososyoloji, sosyolojik araştırmalarda önemli bir alanı doldurmaktadır. Analizlere, sosyolojik perspektifi dışlamadan, ekolojik düşünce analizini dahil ederek derinleşecek, birçok farklı yaklaşımı içerecek şekilde kendini kabul ettirecek gibi gözükmektedir. Ekososyoloji bugün hala tartışmalı bir yere sahip olsa da, son yıllarda Sosyoloji'nin bir alt dalı olarak gelişmekte ve farklı bir uzmanlık dalı haline gelmektedir. Sosyoloji ve Biyoloji ilişkisinin karşıtlar birliğini de görmemizi de sağlamaktadır. Sosyoloji'nin bir sosyal bilim olarak doğa bilimlerinin sınırlarını zorlamasıyla Ekososyoloji, insan merkezli bakış açılarından canlı merkezli bir paradigmaya doğru açıklamalarla sürmektedir.

İlk kez “Ekososyoloji” kavramı, Montréal Üniversitesi öğretim üyesi Jean-Guy Vaillancourt (1982) tarafından küresel ölçekte çevre sorunlarının ekosistem düzeyinde ve ekonomik düzeyde ciddi anlamda farkına varılması ve yeni bir aşamaya gelinmesini de vurgulamak üzere, 80'li yıllarda kullanıldı.

Çevre Sosyalbilimleri ve Ekososyoloji

Sosyal Bilimler sürekli olarak toplumsal amaçları ve düzenleri irdelemeye, tanımlamaya, açıklamaya çalışmaktadır. Gelişme, ilerleme, yenilenme, çelişkileri çözme, sorunları giderme, sınırları belirleme gibi sayılarını çoğaltabileceğimiz çok boyutlu sosyal içerikler sosyal bilimlerin konularıdır. Çevre artık, bir sosyal boyut olarak özellikle de Sosyoloji'nin alanına dahil edilmiştir. Sosyal bilimler tarihi, araştırma alanlarının yeniden yapılanması örnekleriyle doludur Bunların başında çevre ve ekoloji gelmektedir, neo-marksizm, kadın araştırmaları, kültür alanı, arkeoloji buna birkaç örnektir.

Günümüzde çevre, bilim dalları arasında birden çok bilimin konusu ve nesnesi olmakta ve bilimsel yöntemlerin, ilkelerin, yaklaşımların, tekniklerin ve terminolojilerin çoğulluğunu ya da çokluğunu beraberinde getirmektedir. Bilimsel anlamda çevrenin disiplinlerarası olma özelliğinin tanımlanmasını zorlaştırmaktadır. Bugün bilgi ve bilimsel üretimin içinde bulunduğu patolojik durumun belirtilerinden biri de, disiplinlerarası nitelik taşımanın ve

uzmanlığın fazlaca abartılması olarak görülmektedir. Her yeni disiplin kendine ait alanı korumak üzere yönetsel baskıyı, kendi kurallarını, farklılığını güçlü bir şekilde ortaya koyarak kendini kabul ettirmektedir. Dışarıda kalan “ötekiler” birer düşmana dönüşmekte, kendi konumunu onlara karşı korumak üzere izole olmaya başlamaktadır. Bilimsel arenada disiplinlerin sınırlarının zorlanması dönemi yaşanmaktadır. Epistemolojik ufuk, parçalara ayrılmakta, bilgi parsellenmekte ve bir tür “epistemolojik kanserleşme” gibi, yeniden gruplama ve öğelere ayırma ile, zihinsel alan yeni bir örgütlenmeye açık hale gelmektedir (Valade,1999:11). Bu durum, bir yandan bilimsel sınırların giderek daha da genişlediğini, bütünselliği ve objektifliği sağlamada zorlanmalar olduğunu; diğer taraftan birbirine yakın disiplinler arasındaki bazı boşlukların doldurulması gerektiğini göstermektedir. Ekososyoloji, bu boşluğu doldurabilecek bir örnek olarak kabul edilebilir.

Çevre konusunda çalışan bilim insanlarının karşılaştıkları sorunlar, hem kavramın içeriği, hem de sınırlarının belirlenebilmesi önündeki engellerin çokluğu ve karmaşıklığı nedeniyle ortaya çıkmaktadır. Günümüzde çevre konusu, bir yandan neredeyse tüm bilim dallarını ilgilendiren, sınırları belirsiz geniş bir araştırma alanına yayılmış durumdadır; öte yandan da sorunların kavranması ve içeriklerinin saptanması, incelenmesi, açıklanması, farklı sorgulamalar yapılması, kesin sonuçlara ulaşılması ve çözümler üretilmesi gibi bir çok aşamada belirsizlikler içerdiği için sorunsallık ifade eder. Çevre konusunun tek bir bilim dalı haline gelmesi “Çevrebilimleri” adı altına toplama çabaları sürmektedir.

Son 20 yıldır bilimler hiyerarşisindeki ve paradigmalardaki değişimleri dikkate alırsak, çevresel fizik, çevresel kimya, biyoloji gibi bilimler; sosyoloji, ekonomi, psikoloji, yönetim bilimi vb. sosyal bilimler alanında eş zamanlı gelişmeler olabileceği gibi, bazı bilimlerin gelişmesi veya yeniden yapılanmasıyla da İnsan Ekolojisi, Ekososyoloji gibi alt bilimler de ortaya çıkmaktadır. Çevrebilimleri adı altında çevre sorunları ve farklı sonuçları irdelenmekte ancak, kısa sürede kapsamı hızla değişmekte ve ekoloji biliminin yeniden yapılanmasıyla toplumbilimlerini de içerecek biçimde gelişmektedir. Ancak bugün toplumların çevresel tarihi, antropolojik ve sosyolojik araştırmaları, zaman boyutu ve insan etkinlikleri sonucunda değişen alıcı ortam değişimlerini de katarak irdelemek, bilimsel bir zorunluluk olarak ortaya çıkmaktadır. Çünkü, bilimsel çalışmalarda niceliksel ve ekonomik değerlendirmelerin egemenliği bir çok bilim insanını rahatsız etmekte niteliksele ve sosyal olanı dışlamamaya yönelik çabalar çevre konusunda da kendini göstermektedir. Çevrenin sosyal tarihini incelediğimizde “materyalist” bakışa ağırlık verildiği gözlenmektedir. Toplumların üretim biçimleri, tarım, sulama, beslenme, ulaşım gibi ekonomik, bilimsel ve teknolojik gelişmelere bağlı olan özgün insan deneyimleri sonucunda ortaya çıkan ekolojik değişimler, çoklukla ekonomik boyutuyla incelenmektedir.

Toplumsal yaşamın örgütlenmesine kaynaklık eden çevre ve doğa kavramları belirsizlik içindedir ve çok çeşitli yorumlara açık haldedir. Bazı düşünürlerin belirttiği gibi içeriksiz ya da çok fazla anlam yüklü kavramlardır. Çevrenin dünyadaki ilişkilerimizi oluşturan her şeyin toplamını, uzamda yayılımını ve zaman içinde değişimini ifade ettiğini kabul eden kozmik bir çevre kavramlaştırması, anlamsal alanını bilgilerin sonuçlarından yola çıkarak araştırmayı olanaksız kılmaktadır. Dahası geleneksel, pozitivist bilimsel yöntem ve kavramlarla çevre araştırması yapmanın zorluğunu hatta olanaksızlığını göstermektedir. Kalaora bu belirsizliğe örnek olabilecek uzun bir anlamlar listesi çıkarmıştır, bunlardan bir kaçını sıralarsak (1998:119):

- uzmanların ele aldığı çevre bir yanda ekolojiye bağlı biyolojik kavramların, diğer yanda da çevre kirliliğiyle ilgili terimlerin gruplandığı çok geniş kapsamlı bir çevredir.
- koruma, çevre dengesi, tüketim karşıtlığı, dayanışma, ortak yaşam, sürdürülebilir kalkınma, doğayla uyum, canlıya saygı, cansız dünya vb. gibi çevrenin etik kavranışını da içeren terimler,
- gündelik yaşam ve yaşam biçimi, zararlılar, gürültü, yaşam kalitesi, peyzaj, yeşil alan, konfor, temizlik, ozon tabakası, iklim değişikliği vb. kavram ve süreçler,
- politik ve sosyal kavrayışla dile getirilen terimler ise sivilite, katılım, demokratikleşme, yabancılaşma, alternatif yaşam biçimi, ekolojik gelişme, sorumluluk, sivil toplum, çevre yönetimi, toplumsal miras, kamusal alan, doğal kaynak, hassas bölge gibi, sayılarını çoğaltabileceğimiz anlamlarla yüklü kavram, ilişki ve etkileşimler dizisidir.

Tablo 1. Çevre Konusunda Çalışan Akademik Disiplinler

Doğa Bilimleri	Mühendislik Bilimleri	Sosyal Bilimler
Çevresel Fizik	Çevre Mühendisliği (hava , su kirliliği vb)	Çevre Yönetimi
Çevresel Kimya	Toprak Yönetimi	Çevre Ekono.
Ekolojik Kimya	Geri Dönüşüm	Ekolojik Ekonomi
Ekolojik Jeo-kimya	Ekolojik Toprak	Çevre Hukuku
Ekolojik Bio-kimya	Düzenleme	Çevre Yönetimi ve Planlama
Ekoloji, Çevre, Biyoloji	Sivil Mühendislik ve Yapı	Belediye Ekolojisi
Doğa ve Toprak	Çevre Prosesleri	Sosyal ve İnsan
Koruma	Mühendisliği	Ekolojisi
Çevresel Jeoloji	Biyoteknoloji Proses	Çevre Sosyolojisi
Jeolojik Ekoloji	Mühendisliği	Çevre Gazeteciliği
Tarih Öncesi Ekoloji	Çevresel Enerji Teknolojisi	Çevre Psikolojisi
Bölge ve Kent	Çevresel Yönlendirmeli	Ekolojik Psikoloji

Ekolojisi Tarım Ekolojisi Ekolojik Toksikoloji Çevresel Tıp	Ulaşım Planlaması Çevre Dostu Sanayi Ürünleri Tasarımı Ekolojik Mimari Ekolojik Kent ve Bölgesel Planlama	Çevre Etiği Çevre Felsefesi Çevresel Tarih Çevre Eğitimi
--	--	---

Kaynak : J. Huber (2001)

Bu kadar çok sayıda disiplinin konusu çevre olunca Sosyoloji'nin de bundan etkilenmemesi olanaklı değildir. Bu bağlamda Huber (2001,12-13), Çevre Sosyolojisi'nin içeriğini işlevsel anlamda ayırmaya çalışmıştır:

- 1a. Formatif kültürel işlev (bilgi, değer, sosyal psikoloji ...)
- 1b. Formatif siyasal işlev (modernizm, çevre araştırmaları, medya, siyasalar...)
- 2a. Hükümetlerle ilgili uygulamalı işlev (çevre politikaları, standartlar, yasalar, planlama...)
- 2b. Ekonomik ve örgütleyici uygulamalı işlev (sistem yönetimi, rekabet, yatırım, finansman, teknolojik gelişmeler, çevre, sanayileşme)
- 3a. Sosyal sınıf, sosyal grup yapısal bölüşümü (kültürel paradigmlar, doğa imajları, yaşam biçimleri, üretim, tüketim, sosyal statü, cins ayrımı, sınıf, meslek...)
- 3b. Kurumlaşmış sektör, üretim/pazarlama bölümü yapısal bölüşümü (uzman sektörler, tarım, beslenme, genetik, kimya, enerji, ulaşım...)

“Bilimsel Devrimlerin Yapısı” eserinde Kuhn bilim dallarının gelişiminin, paradigma tarafından yönetilen, normal ve devrimci bilim olmak üzere iki aşamada gerçekleştiğini belirtir. “Paradigmalar belirli bir zamandaki bilimsel toplulukça kabul edilmiş yöntem, problem alanı ve çözüm standartlarının kaynağıdır. Sonuç olarak, yeni bir paradigmanın kabulü genellikle ilgili bilimin yeniden tanımlanmasını zorunlu hale getirir... Ve problemler değiştikçe, gerçek bilimsel çözümü metafizik spekülasyondan, kelime oyunundan veya matematiksel oyundan ayırt eden standart da değişir. Bir bilimsel devrimden doğan normal bilim geleneği bir önceki ile sadece karşılaştırılmaz değil, çoğu zaman gerçekten ortak bir ölçüye getirilemez bile... yarışan paradigmların ortak bir ölçüyü paylaşmaları imkansız olarak görülmektedir” (Keat ve Urry, 1994:69).

Kuhn'dan esinlenerek belirtirsek bilim insanlarının Çevre Sosyolojisi ile Ekososyoloji arasındaki ayırım, yöntem ve standartlarda henüz netleştiklerini söylemek olanaklı değildir. Ancak günümüzde çevreyi çok disiplinli bir çalışmanın ürünü olduğu için yeni bir kategoriye koyarak “Çevre Sosyal Bilimleri” olarak kabul eden Dumas, Raymond ve Vaillancourt (1999:17-30),

akılcılık ve normatiflik boyutlarıyla, sosyal bilimlerde yeni paradigmaları ve çevrenin bilimsel normatifliğini irdelemektedirler.

Ekososyoloji Amerika'da 1975'lerden itibaren Sosyoloji'nin bir alt dalı olarak kabul görmüş çok farklı bir uzmanlık olarak gelişmeye başlamıştır. Çevre konusunda uzmanlaşmamış bir çok bilim insanı, açık toplantılar yaparak, tartışmaları genişleterek, nüfusbilimcileri, coğrafyacıları, kent ve kır sosyologlarını, sosyal psikologları, siyaset sosyologlarını da katarak tartışmaları sürdürmektedirler. İnsan merkezci ve canlı merkezci yaklaşımların karşıtlığı ortaya konmaya çalışılarak, ekonomi politik ile ilgili analizlerde ekolojik senteze ulaşmak zorunluluğu vurgulanmaktadır. Ekososyoloji'nin temel sorunlarının başında, ileri sanayileşmiş ülkelerin ekolojik çelişkileri ve ekonomik büyümenin önündeki biyolojik sınırların düzeyi ve doğası sorunu gelmektedir. Hakim sosyal sınıfların ve kamu hizmetleri yöneticilerinin lehine işleyen sermaye biriktirim ve büyüme paradigmasının artık çalışanlardan yana ve kapitalist monopol sektörün aleyhine işleyen, yeni politikalarla çalışması gerektiği ortaya atılmaktadır.

Batı Avrupa'da, Alman Sosyoloji Birliği, Sosyoloji ve Ekoloji bölümü üyelerinin çoğu tarafından 1996 yılında önerildiğinde kabul görmemiş olan "Çevre Sosyolojisi" kavramının, değişik öneriler getirilmesine karşın; - "Ekolojik Sosyoloji", "Sosyal Bilimsel Çevre Araştırması", "Sosyoloji ve Ekoloji"- ortak kullanıma daha fazla girdiği belirtilmektedir (Huber,2001:8).

EKOSOSYOLOJİ'DE FARKLI KURAMSAL BAKIŞLAR

Sosyoloji'nin Açmazları – Ekososyoloji'nin Sorgulamaları

Günümüzde sosyal bilimlerde paradigmatik dönüşüm yaşanmakta, pozitivism ötesine geçilmekte, bilginin örgütlenmesi ve sunulmasında tek, en doğru biçim yoktur düşüncesi ile yola çıkılmakta, nesnellikten çok "bakış açısı" ön plana çıkmaktadır. Ekoloji için önem taşıyan birkaçından söz edersek, newtoncu, mekanist paradigma, gözlemleyemediği ve deneyleyemediği alanları bilimin dışında bırakırken; evrimci paradigma canlı yaşantısının biyolojik-fiziksel sınırlarını sürekli aşmayı önermektedir. Sistem kuramının, statik olmayan, sürekli devinim içindeki parçaların karşılıklı etkileşimi, örgütlü, bütünleşmiş ilişkiler bütünü olarak irdelenmesiyle günümüzde karmaşık sistemler paradigmasına kadar varılmıştır. Değişken, dengesiz, doğrusal olmayan süreçleri temel alan bu bakış açısı, ekolojik anlamda yeni paradigmaları da yaratacak gibi gözükmektedir. Kaos kuramı ve bütüncülük (holizm) buna bir örnektir.

Sosyoloji açısından öncelikle "toplumsal ilerlemenin, gelişmenin ve evrim fikrinin organik evrim kuramıyla birbirine karıştırılması toplumsal kuram tarihinde büyük bir bulanıklık yaratmış ve bunun sonuçları hiçbir

zaman günümüzdeki kadar açıkça ortaya çıkmamış” (Bock, 1997:87) olduğunu belirtmemiz gerekir.

Bugün bağımsız bir bilim olarak kabul görmesinden 100 yıl sonra dahi, Sosyoloji'nin epistemolojik açmazları dile getirilmekte, bilimsel konumu birkaç açıdan irdelenmektedir (Berthelot,1998:23-39)

1. Uluslar arası nitelik kazanması ve yerleşmesi
2. Akılcılık ve görecelilik
3. Çoğulculuk ve akılcılık
4. Çoğulculuğu diyalektiği ve indirgemecilik boyutlarıyla sosyal bilimlerdeki yeri tartışılmaktadır.

Postmodern durumunun bir sonucu olarak “kavramsallaştırma” işinin bilim insanlarının yaptığı ve yapabileceği bir şey olmaktan çıkıp gelişigüzelmesi de önemli bir rol oynamaktadır. Bunun sonucunda da kavram kargaşası yaratmanın ötesinde, derinlemesine algılama, anlama ve kavramayı da en aza indiren bir durum yaşanmaktadır. Ekososyoloji’de ekolojik döngüler, ilişkiler ve etkileşimler söz konusu olduğundan postmodern değişimden olumsuz etkilenebilmektedir. İki temel nedeni şöyle sıralayabiliriz:

1. Zaten karmaşık ve kavranması zor olan ekolojik süreçler ve bilgiler, toplumsal ilişkiler ağı içinde, psikişik ve sosyal boyutların dahil olmasıyla daha da anlaşılması zor hale gelmektedir.
2. Toplumlar; sanayileşme, modernleşme, makineleşme, insanidışlaşma, saldırganlaşma gibi sayılarını çoğaltabileceğimiz farklı değişim süreçleriyle birlikte ekolojik bilgiyi bir kenara bırakmıştır. Ekolojik bilgiden uzaklaşma ise toplumun ve bireylerin temel biyolojik süreçlerden ve ekosistemlerden kopması demektir. Ancak günümüzde “toplumsal ekolojikleşme”yi ve ekolojik düşünmeyi yeniden öğrenmesi bir zorunluluktur ve uzun süreli bir toplumsal değişimi gerektirmektedir.

Ekososyoloji bu süreci sorgulamalarla sürdürmektedir. Bunlardan bir kaçını şöyle sıralayabiliriz:

1. Ekosfer ve sosyosfer, ekolojinin temel kuralları olan bağımlılık, dayanışma ve sınırlılık ilkeleri,
2. Ekonomik büyümenin önündeki biyolojik sınırların düzeyi ve doğası,
3. Ekolojik yıkım karşısında toplumların örgütlenişi,
4. Post-endüstriyel toplum ve hizmet ekonomisinin yapısı,
5. Ekonomik kriz ve devletin ekonomik politikası,

6. Bireysel tarihin analizi ve yeni aile içi ekonomi,
7. Karşılaştırmalı tarih araştırmalarının yararı gibi soru ve sorunlara Ekososyoloji yanıt aramaktadır.

Ekososyolojik Kuramlar

İnsani Ayrıcalıktan İnsani Bağışıklık Paradigmasına

Riley Dunlap ve William Catton (1980:9-11) Sosyoloji kuramlarının ortak paydasının insan merkezli olduğunu vurgulamaktalar. Amaçları, Sosyoloji geleneğini tartışmak değil, demografik konuları, kapitalist devleti, tarihsel maddeci kuram çerçevesinde gözden geçirmek, çevre sorunlarını neo-marksist ve neo-weberci bakışla irdelemektir. Sosyolojik araştırmayı, biyolojik ve ekolojik analize ağırlık vererek, sosyal psikoloji, toplumsal hareketler ve siyaset sosyolojisi yaklaşımlarından esinlenerek yapmakta ve klasik Sosyoloji geleneğini reddetmektedirler. Catton ve Dunlap, çok farklı ve rekabetçi Sosyoloji kuramlarının ortak noktalarının insan merkezilikte birleştiklerini belirtmektedirler. İşlevselcilik, sembolik etkileşimcilik, etnometodoloji, çatışma kuramı, marksizm gibi farklı sosyolojik kuramların, daha genel olan insan merkezci bir paradigmanın küçük farklılıklarını vurguladıklarını belirtmektedirler. Önceleri “İnsani Ayrıcalık Paradigması” (Human exceptionalism paradigm) daha sonraki makalelerinde “İnsani Bağışıklık Paradigması”na (Human exemptionalism paradigm) dönüşen analizleriyle çağdaş sosyolojik ekollerin dayandığı insan merkezci bakışları açıklamaya çalışmaktadırlar (Catton, Dunlap,1980:17):

1. İnsan türü kültürüyle diğer canlılar içinde tektir,
2. Kültür neredeyse sonsuza kadar değişecektir ve biyolojik verilerden daha hızlı gelişebilir,
3. İnsanlar arasındaki farklar verili değil toplumsal kökenlidir, sosyal açıdan değişebilir, engel çıkaran herhangi bir farklılık ise hemen elimine olur,.
4. Kültürel birikim, gelişmeyi; kendi kendine belirsiz bir biçimde takip eder ve tüm toplumsal sorunları çözmek için sonsuz ölçüde güçlendirebilir.

Batının yayılmacılığıyla birlikte, sınırlı kaynaklar, fosil yakıtlar, yenilenemeyen hammaddelerin kolayca sömürülmesi, çevrenin giderek sınırsız derecede artan ihtiyaçlara yanıt verebileceği ve felaketleri önleyebileceği tezleriyle de beslenerek gelişen bakış açısının karşısında; Dunlap ve Catton “insan toplumlarının ekosistemlerle karşılıklı bağımlılığı” düşüncesini temel alan “Yeni Ekolojik Paradigma” yı geliştirdiler. Toplum ve ekolojik yaşam etkileşimini farklı bir boyutta inceleyen bu paradigmanın dayandığı temeller insan merkezci bakışa tümüyle karşı çıktı (Catton, Dunlap,1980:15-47):

1. İnsan türü diğer canlı türlerinden sadece bir tanesidir ve sosyal yaşantımız biyolojik toplulukların karşılıklı bağımlılığına dayalı olarak biçimlenir ve örgütlenir.
2. Neden sonuç ilişkilerinin karmaşıklığı ve doğanın dokusu içinde sınırlı sosyal eylemin tepkisi, şu ya da bu sonucu olabilen , beklenmeyen birçok etkiyi de içerir.
3. Dünya sınırlı olduğundan, toplumsal olgular, sosyal gelişme ve ekonomik büyümenin önünde potansiyel olarak biyolojik ve fizik sınırlılıklar vardır; şeklinde özetlenebilir.

Catton ve Dunlap'un yeni ekolojik bakışlarıyla Ekososyoloji'nin temellerini atmış oldukları ve sorgulamalara olanak sağlayarak sosyal yaşamın ekolojik zorunluluklarını çevre araştırmalarına dahil ettikleri bir gerçektir. Riley Dunlap 1998 yılında "Çevre Sosyolojisi El Kitabı"nı yayımlayarak sosyolojik katkılarını sürdürmektedir.

Kozmik Bakış

Edgar Morin, Augustin Berque, B. Latour gibi bir çok entelektüel "cansız dünya"yı düşünebilmek için bilişsel köklü bir devrime ihtiyaç olduğunu uzun zamandır ifade etmektedirler. Morin, karmaşık düşüncenin kabulünden yola çıkarak bizlerin; ekosistemlerin, biyosferin, kozmosun bir parçası olduğumuzu belirterek, her şeyin birbirine bağlı ve bağımlı olduğunu ve eylemlerimiz, hareketlerimiz, arzularımızın dışına çıkılabileceğini ve çevreyle karşılıklı etkileşim içine girerek, belirlenmiş amaca yönelmek yerine karmaşık ilişkilerle yaşanacağını vurgulamaktadır. Bu nokta da soruların yeniden farklı biçimlerde sorulması gerekir. Çünkü Morin'e göre sosyal sorunlar üç kutubun birleşmesiyle oluşur: toplumun kendi kendini örgütlemesi, sosyal çevrenin ekolojik kutbu, belli bir özerkliğe sahip olan bireyler ve gruplar kutbu. Siyasal olguları ise uluslarüstü, coğrafi alanlarla birlikte gezegen gibi canlı bir çevreyi içine alacak şekilde, ulus devleti aşan bir üst kademeye yerleştirmektedir (Morin,1980, 1993).

Ekonomik Sentez'den Ekolojik Senteze

Doğal ekosistemlerle insan ekosistemlerini karşılaştıran ve ekonomik büyüme bağlamında irdeleyen Schnaiberg, doğal ekosistemlerin zaman içinde basit ve hızlı büyümeden, daha karmaşık ve daha yavaş, bir bütünlüğe doğru evrimleştiğinden, insan ekosistemlerinde tersinin söz konusu olduğundan ve üç belirleyici durumdan söz etmektedir (Buttel,1986:369):

1. Toplumların ekonomik gelişimi mutlaka çevrenin sömürülmesinin arttırılmasını gerekli kılar.
2. Bu arttırma önlenemez biçimde ekolojik sorunları ortaya çıkarır.

3. Bu ekolojik sorunlar da potansiyel olarak ekonomik büyümenin azaltılmasını zorunlu kılar.

Schnaiberg'in ortaya attığı toplumun ekolojik sorunlarla başa çıkabilmesinin üç boyutlu sentezinin dile getirdiği ekonomik vurguyu özetlersek (Buttel,1986:370):

- Ekonomik sentez : Ekonomik büyüme ve ekolojik dengesizlik arasındaki sorunu çözer,
- Planlı Kıtık sentezi : Devletin örgütlenişi, ekonomi, bilim ve teknoloji belli bir ölçüde toplumun en acil çevre problemleriyle karşı karşıya gelmesine izin verecek şekilde yönlendirilirler. Planlı ve şirketleri fazlaca zarara uğratmayacak kadar çevre sorunlarına eğilerek ekonomik büyümeyi sağlarlar,
- Ekolojik sentez : Temelde göstermelidir. İşletmelere, yasalarla ve yönetmeliklerle çevre yıkımını önleyici sınırlamalar getirir, ancak yenilenebilir kaynakların sömürülmesi sonucunu doğuran bir üretim-tüketim modeli mekanizmalarını işletir.

Objektif Evren, Sosyal Evren Bütünleşmesi

Granger (1999:28-29) farklı normatiflik düzeylerinden söz etmekte ve bunların birleşmelerini önermektedir. Bilimlerin gelişimi konusunda “bilginin hareketi, bir revizyonu veya radikal bir değişimi çağrıştıran kavram sistemlerinde bir iç diyalektik gibi çalışır. Gerçek bilimsel ilerleme orada olur...diyalektikten içsel gerilimleri ve çelişkileri çözen kavramlar sisteminin yeniden yapılanması hareketini anlıyoruz, bu hareket daha önceki önerilerden çıkan sonuçların azaltılmasına indirgenemez” diyerek, Ekososyoloji’de olduğu gibi bilimsel çatışmanın yeni bilgi örgütlenmelerini de getirdiğini vurgulamaktadır.

Granger (1999:24), insani olmayan olgularda bilinmeyen normatiflik düzeylerinden söz etmektedir:

- Epistemik normatiflik : Olguların örgütlü sistemlerde görsel nesnelere temsil edilmesi ve bunların gerçek dünyayla karşılaşması koşullarını belirler.
- Teknik normatiflik : Ulaşmak istediği hedefler doğrultusundaki başarı koşullarından oluşur.
- Aksiyolojik normatiflik : İnsani olgular anlam, değer, temsil, semboller yüklü olduğu için insan eylemleri ve değerlerinin birleşme koşullarını belirler.

Sosyal ve insani olanla, nesnel olan dünyaların karşıtlıktan çıkarak birleşmesi gereğini vurgulayan bir bakış açısıdır. Ekososyoloji'nin disiplinlerarası özelliği ile cansız dünyanın algılanması, insani olmayan farklılıklarının kavranması, yeni bilgiler ve sosyal örgütlenmelerin yeni normatifliklerle beslenmesi gerektiğini anlatmaktadır. Çünkü normatif

çözümleme yöntemi, pozitif çözümlmeden farklı olarak; olgu, ilişki ve etkileşimlerin, “olması gereken” açısından irdelendiği bir yöntemdir ve canlı – cansız evren birlikte düşünüldüğünde, ekosistemleri dikkate alarak cansız ortamı kullanan olarak toplumun, farklı bir sosyal örgütlenmeye gidebileceğinin de ipucunu vermektedir.

Sistemci Örgütlenme : teoriyi ve pratiği birleştiriyor

Dumas (1996) çevre çalışmalarını yeni bir akılcılık sürecine sokmayı önermektedir. Dumas, disiplinler arası niteliği öne çıkaran bu bakış açısıyla, çevre araştırmalarının nesnesi, bilimsel yöntem ya da eylem yoluyla seçilebilir. Karşılaşılan zorluklara karşı sistemci örgütlenmeyi farklı yollar ve yöntemlerle, pratik eylemle birleştirerek gerçekleştirmeyi önermektedir. Karmaşık sorunların çözümü özellikle de çevre sorunlarına bağlı olanlardaki gibi, sadece nesnellik değil normatifliği de zorunlu kılmaktadır. Seçilmiş sonuçlara götüren yönlendirilmelerde ortaya çıkan olgu ve değerlerin birleştirilmesini gerektirir. Dumas bu açıklamalarıyla eylemsel araştırmanın, sistemci, çözümleyici, bütünleştirici olması gerektiğini vurgulamaktadır.

José Prades (aktaran Tessier, Vaillancourt,1999:22-26) ise, “bütünleyici”(intégrateur) kavramıyla, objektif evrenle sosyal evreni bütünleştirmeyi önermekte ve bilim insanlarıyla sosyal yaşamın sıradan insanların birlikte düşünmesi, çalışması, bilgiyi işbirliği içinde ortak oluşturmaları, planlama sorunlarının çözümlerini birlikte bulması, bütüncül bir çevre-kalkınma yönetimi belirlemeleri ve sosyal koşulları dahil etmelerini içeren bir bakış açısıdır. Bu bütünleyicilik de ekosfer, sosyosfer, psikosfer ve noosferin örgütlenmesinin birlikte, eş zamanlı olması gerektiğini anlatır (Öztunalı Kayır,2003:55).

Objektif ve Sübjektif Dünyaları Birleştiren Bilişsel Devrim

Bilişsel radikal devrimden yola çıkarak fizik dünya ile sübjektif ya da olgusal dünya arasında yeni bir alternatiften söz edilmektedir. Canlı gezegeni; bilimsel ve objektif bir yatırım nesnesi değil, gerçekten kendi evimize dönüştürmeyi nasıl başarabiliriz? sorusunu sorarak BÜT (biriktir-üret-tüket) mantığı (Öztunalı Kayır,2003:29) ve mekanizmalarına karşı durmaya çalıştığı söylenebilir.

Berque (aktaran Kalaora,1998:70-71) “ekumen” (l’écoumène) nosyonunu önererek “insanın gezegensel ölçütü ile gezegenin insani ölçütü”nü birlikte kavrayabilmeyi, dünyasal alana yayılmış olan insanın tüm ilişkilerini çevreleyen gezegenin bir sorunsalı olarak görüyor. Çünkü bu dünya sadece insanlıktan, ya da gezegenden ibaret değil, karşılıklı ölçütlerden kaynaklanıyor, bu da gezegenin yaşanabilirliği anlamını taşıyor. Açığortay ve yörunge kavramlarını kullanıyor.

- Açığortay: dünyasal alanda yaşayan toplumun aynı zamanda hem objektif ve hem de sübjektif ilişkisini ifade etmekte, bu da 3 düzeyde ortaya çıkmaktadır: kendi içinden ve doğadan (fiziksel alandan), insan türünü çevresine bağlayan ekolojik ilişkilerden, kimliksel ve sembolik ilişkilerin var olduğu peyzajın bütünleşmesinden oluşan düzeylerdir. Bu bütünleşme eşzamanlı olarak, uzamda (çevre) ve zamanda (tarih) gerçekleşir.
- Yörünge: sübjektif ve objektif dünyanın karşılıklı olarak spiral şeklinde hareket etmesidir. Öyle ki, yarı objektif yarı sübjektif bir şekilde çevremizin yörüngesel gerçekliğini oluşturur. Berque için gezegenle ilişkimizi daha iyi düzenlemek için bu bilişsel devrim acil gözükmektedir.

Ekolojik Modernleşme Kuramı

Ekolojik modernleşme kavramını ilk kez Martin Jänicke, 1970 yılında Berlin belediye meclisi toplantısı tartışmaları sırasında gündeme getirmiştir ve ancak aradan 25-30 yıl geçtikten sonra bilimsel tartışmalara yansımıştır. 1980'lerde özellikle de Almanya, İngiltere ve Hollanda gibi ülkelerde küçük gruplar arası tartışmalara konu olmuştur. Son yıllarda da Finlandiya, Kanada, Danimarka, Litvanya, Kenya, Macaristan'ın da katılımıyla, hem bilimsel hem de coğrafya açısından tartışmaların yaygınlaştığı ve çeşitlendiği gözlenmektedir (Huber,2001:3-8).

Ekolojik modernleşme kuramı 1980'lerde Huber'in çalışmalarıyla bilimsel alana girdi ve kuramın babası olarak kabul edildi.1990'larda Avrupa Birliği sosyal bilimcilerinin başlattığı bir tartışmayla özellikle de siyaset ve sosyoloji alanlarında gelişti. Martin Jänicke, Udo Simonis ve diğerlerinin ekolojik modernleşme için temel sorunun makro-ekonomik yeniden yapılanma olduğu yolundaki açıklamaları gündeme geldi. Makro ekonomik yapısal değişim, endüstri sektöründe ve hizmetlerde gerçekleşmeliydi (Murphy,2001:2).

Bu tartışmalar ulusal ve kuramsal farklılıkları beraberinde getirirse de birkaç ortak nokta saptanabilmektedir. A. Mol ve D.Sonnenfeld (2000:3-16) ekolojik modernleşmenin üç ortak boyutunu şöyle vurgulamaktadırlar:

1. Geçmişte çevrecilikle ilgili anlaşılabilir tartışmaların ötesine geçmektedir ve zengin ülkelerin çözülemeyecek kökten sorunlarla değil, aşılması zor ekolojik engellerle karşı karşıya olduğu,
2. Tüm ekolojik modernleşme çalışmaları, her ne kadar tümüyle olmasa da, bilim-teknoloji, üretim-tüketim, siyaset ve yönetim, ulusal, yerel ve küresel pazar gibi modernliğin temel kurumlarında yaşanan değişimi ortaya koymaktadır.
3. Ekolojik modernleşmenin entelektüel konumu, sosyal ekoloji kuramı alanındaki, derin ekoloji/eko-merkezcilik, endüstrileşme ve geri

dönüşüm/küçük güzeldir, postmodernizm/ güçlü sosyal yapılanma ve neo-marxizm/kapitalizm karşıtlığı gibi diğer kuramların konumlarından belirgin farklılıklar göstermektedir.

Ekolojik modernleşme bir toplumsal değişme kuramı olarak sunulmaktadır. Bu kuram, toplum-çevre ilişkisini anlamının yollarını göstermesi ve sosyal-kurumsal değişimi içermesi açısından önem taşımaktadır ve toplumların üretim-tüketim etkinliklerine çevresel değerleri katarak değişmesiyle ilgilidir. Bu aynı zamanda siyasal açıdan devletin bu konuyla ilişkisini de içerir. Ancak, Ekolojik Modernleşme Kuramı “sürdürülebilir kalkınma”yı anahtar kavram olarak almakta ve ekonomik gelişme ile çevrenin uyumlaşmasını hedeflemektedir. Bu durum da ekonomik kalkınma süreçlerinin ekosistem döngülerini hesaba katmayan mühendis bakış terk edilemeyecek, sanayinin kabuk değiştirmesinin ötesine geçilemeyecek, toplumda köklü düşünsel değişimlere neden olamayacaktır ;şeklinde yorumlanabilir. Çünkü “toplumsal ekolojikleşme” köklü zihniyet değişikliği bağımlılık ve dayanışma, sınırlılık, öz denetim, bütünlük ve çeşitlilik ilkelerini yaşama geçirmek, dolayısıyla yeni bir toplum modeli kurmak anlamını taşımaktadır. Bunun için de farklı bir bilimin katkısıyla, yeni bir sosyal, zihinsel örgütlenme ve düşünce biçimine geçmek gerekir.

Risk toplumu ve Ekolojik Modernleşme Kuramı arasındaki karşıtlıklara dikkat çeken Steven Picou her iki kuram üzerine de eleştiri ve açıklamalar getirmektedir. Beck ve Giddens tarafından geliştirilen ve bazı akademisyenlere göre postmodern toplumun eleştirisi olarak da kabul edilen “Risk Toplumu Kuramı” ise servet ve risk dağılımı mantığına dayanmaktadır. Sanayi toplumu, malların üretimi ve dağıtımını ile ilgilidir, risk toplumu ise sadece teknolojik süreçlerin uygulamalarından kaynaklanan fiziksel risklerle değil, teknolojilerin doğa, toplum ve kişilik alanlarında kullanılması sorunları, yeni teknolojilerin siyasal ve ekonomik yönetim riskleri ve tehlikelere açık toplumsal örgütlenmeleri de içermektedir. Çevre konusunda teknik riskler ve zararların azaltılmasının; siyasal yeniden örgütlenme ve teknik bilginin demokratikleşmesiyle mümkün olduğunu vurgulayan bir açıklamadır. Hatta risk toplumunun sosyal değişiminde “bilimin bağılayıcılığının ortadan kalkması” da söz konusudur.

Ekolojik Modernleşme Kuramı'nın altı temel ilkesi şunlardır (Picou,1999:100):

1. Sanayi ötesi süreçler çerçevesinde endüstri teknolojisinin tasarım çatlaklarını tamir edecek, düzeltimci teknolojiler üretecek, ekonomik kalkınma ve çevresel yıkımlar arasındaki korelasyonu anlamlı hale getirecektir.
2. Sıkı devlet düzenlemelerinin yerleşmesini getirecek ve yeşil ürün üretimini arttıracak yeni sistemleri devreye sokacaktır.

3. Ekolojik modernleşme kirlilik yönetimi stratejilerinin geliştirilmesini sağlayacaktır.
4. Sanayi sektörünü daha sorumlu ve önlem alıcı hale getirecektir.
5. Çevresel sorumluluğun içselleştirilmesi ve örgütlenmesini güçlendirecektir. Özel ve kamusal kuruluşlar çevre kalitesini tüm etkinliklerinin temel konusu haline getirecektir.
6. Hükümet, sivil toplum kuruluşları, sanayi ve halk arasında karar alma süreçlerini ve ilişkilerini güçlendirecek bir ağ kurulması ihtiyacına yanıt verecektir.

Küresel düzeyde ekolojik modernleşme, endüstrileşmiş ülkelerde uygulanma yolundadır ve çevre felsefesi, etik, çevre riskleri, olası çevre sorunları, çevre ve kalkınma ekonomi politikası, demokrasi ve çevre, refah ve halk sağlığı, iklim değişikliği ve tarihi, geleneksel kaynak hakları ve mülkiyet haklarını içermektedir. Ekolojik modernleşme sürecindeki ülkelerde köklü değişimler beş grupta toplanmaktadır (Mol, Sonnenfeld, 2000: 5):

1. Teknoloji ve Bilimin rolünü değiştirmek.
2. Ekonomik aktörlerin ve pazar dinamiğinin önemini azaltmak.
3. Ulus-devletin rolünde değişimler sağlamak.
4. Sosyal hareketlerin ideolojilerinde, rollerinde ve konumlarında değişiklikler yapmak.
5. Tutarsız deneyimleri değiştirmek ve yeni ideolojiler geliştirmek.

Murray Bookchin (1996) ise biyosferin varlığını tehdit eden ekolojik bunalımın geri dönüşü olmayan bir yola girdiğini vurgulamakta, ekolojik bir topluma doğru ilerlemenin yollarını göstermektedir. Yalnızca politik kurumları ve ekonomik ilişkileri değil, bilinci, yaşam tarzını, hayatın anlamını yorumlayışımızı, hiyerarşiyi, kentleri, bilimi, teknolojiyi, ihtiyaç anlayışımızı, egemenlik ilişkilerini değiştiren köklü bir devrimi öngörmektedir.

Ekolojik ilkelerin de temeli olan, farklılık içinde birlik, kendiliğindenlik ve tamamlayıcılık kavramlarının, toplumsal örgütlenmenin köklerini oluşturduğunu belirtmekte ve toplumsal yaşamın tüm alanlarında değişimler getirecek bir örgütlenme önermektedir (Murray,1996:63,273):

- Biçimsiz kentsel yığıntılar aşamasından, insani boyutlu, içinde yerleşilen özgül ekosistemlere duyarlı eko-cemaatler aşamasına sıçramak.
- Modern teknikleri kullanan fabrikalarımızın, tarım çiftliklerimizin, işletmelerimizin ve madenlerimizin yerine, kavranabilir bir halk teknolojisi yaratmak üzere, güneş, rüzgar, akarsu, yeniden çevrime sokulan atıklar ve bitkilerden yararlanan yeni, insani ölçekli eko-teknolojiler geliştirmek.

- Şiddete dayalı kurumlar yerine karşılıklı yardım ve insani dayanışmaya dayalı toplumsal kurumları geçirmek.
- Merkezi toplumsal biçimlerin yerine, ademimerkezi halk meclisleri, temsilciler ve bürokrasilerin yerine her biri dönüşüme, kura ile seçilmeye ve dolaysız geri çağırılmaya tabi, yetkilendirilmiş idari güç ile sözcülerden oluşan toplulukları geçirmek.

SONUÇ YERİNE GELECEK İÇİN

Sosyoloji, diğer bilimlerden farklı olarak, çözüm üretmekten çok, bilgileri, sorunları, nedenleri, koşulları, ilişki ve etkileşimleri var olan şekliyle ortaya çıkarmayı öncelemektedir. Ancak, son aşamada kararlar; siyasal kaygılar, çıkarlar, kişisel yargılar sonucunda alınmaktadır ve gezegen düzeyinde ekonomik, sosyal, siyasal, teknolojik, ekolojik ve demografik değişimler giderek daha da önem ve hız kazanmakta, küreselleşme ve sanallaşma süreci; ekolojik yıkımı artırmakta, bilim insanlarını Sosyoloji'nin geleceğini sorgulamaya itmektedir. Diğer taraftan, ekoloji konusu da karmaşıklığının yanı sıra disiplinler arası olma özellikleri ve sosyolojik boyutuyla, tüm ulusların gündemine yerleşmektedir. Sosyoloji de bu süreçlerden doğrudan etkilenmekte yeni kavramlar, yine vizyonlar, bilgi ve bilginin kullanımını konusunda yeni sorgulamalara açık hale gelmekte, ekoloji konusunda da derin bir odaklaşma yaşamaktadır. Çevre konusu artık Sosyoloji için özel önemde bir kavram haline gelmiştir.

Ekososyoloji, henüz tamamlanmış ve bir kuramsal temel oluşturabilmiş olmaktan uzaktır. Çevre alanı da henüz çerçeve arayışı içindedir ve bu durum Sosyoloji'nin doğa bilimleri, sosyal bilimler ve teknik bilimlerle daha yakın bir ilişki içinde olmasını zorunlu kılmaktadır. Öte yandan Sosyoloji'nin, pozitif çözümlenmeden farklı olarak; olay, olgu, ilişki ve etkileşimlerin, “olan” açısından değil de “olması gereken” açısından irdelendiği ve ne olmalı, nasıl olmalı, hangi tercih yapılmalı gibi soruların yanıtının araştırıldığı “normatif çözümlenme yöntemi”ni, ekososyolojik araştırmaların temeli olarak görmeye başlaması gerekmektedir. Disiplinler arası karşılaşma ve farklı disiplinlerin aynı konu ve nesne üzerinde çalışması kolay değildir. Bugün artık toplumla ilgili kuramsal açıklamaların tek bir kuram altında toplanamayacağı nasıl kabul edilmişse, çevre konusundaki kuramların da tek bir bilimin sınırları içine sıkıştırılmasının yanlış olduğunu belirtmekte yarar vardır. Bir başka açıdan bakıldığında da, zihinsel yapının ve toplumsal yaşamın ekolojisi ve bunun siyasetinin yapılması hem bilim insanlarına, hem de yaşamın, ortak aklın ve kültürel birikimin farkında olan ve toplumsal örgütlenmenin temeli olan bireylere düştüğü bir gerçektir.

Akademik alanda Ekososyoloji'nin öncelikle kurumsallaşması önem taşımaktadır. Eylem kuramı çerçevesinde ifade edersek, güdüler, nedenler ve

amaçlar arasındaki ilişkileri ele almak zorunluluğunun yanı sıra, kurumsal düzenleme ve değişime ilişkin açıklama sunmak da gerekmektedir (Giddens,1995:203). Toplumların ekolojikleşmesi bir zorunluluktur. Ekolojik dönüşüme küresel ölçekte gereksinim vardır. Ekososyoloji bir altbilim dalı olmanın yanı sıra, bir toplumsal hareketin ve köklü dönüşümün adı da olabilir.

KAYNAKÇA

- BEACHLER Jean, (2004) Conservation, réforme et révolution comme concepts sociologiques, *Esprit Critique*, Cilt 06, No.02, 70-87.
- BERTHELOT Jean Michel (1998) Les nouveaux défis épistémologiques de la sociologie, *Sociologie et Sociétés*, Cilt XXX, No.1, , Montréal, 23-29.
- BOCK Kenneth (1997) İlerleme, Gelişme ve Evrim Kuramları, *Sosyolojik Çözümlemenin Tarihi*, T. Bottomore, R. Nisbet, Yayına Haz. Mete Tunçay, Aydın Uğur, Ayraç Yayınevi, Ankara.
- BOOKCHIN Murray (1996) *Ekolojik Bir Topluma Doğru*, Ayrıntı, İstanbul.
- BROWN Lester R.(1990) *L'Etat de la Planète*, Economica, Paris.
- BUTTLE Frederick (1986) Sociologie et Environnement: la lente maturation de l'écologie humaine, *Revue Internationale des Sciences Sociales*, Unesco/Eres, Paris, No.109359-379.
- CATTON William., DUNLAP, Riley., (1980) A new ecological paradigm for post exuberant sociology, *American Behavioral Scientist*, No.24, 15-47.
- CROGNIER Emile (1994) *L'Ecologie Humaine*, PUF, Que sais-je?, Paris.
- DUMAS Brigitte (1996) Science normale et sciences humaines: les voies de l'interdisciplinarité pour la résolution des problèmes environnementaux, *La Recherche Sociale en Environnement: Nouveaux Paradigmes*,(der) R. Tessier, J.G. Vaillancourt, Presses de l'Université de Montréal.
- DUNLAP Riley (1980) Paradigmatic Change in Social Science, *American Behavioral Scientist*, Cilt 24, No.1,5-14.
- DUNLAP Riley (1998) *Handbook of Environmental Sociology*, Greenwood Press, Westport,.
- FOSTER, John Bellamy (2001) *Marx'ın Ekolojisi*, Epos Yayınları, Ankara.

- FOSTER, John Bellamy (1999) Marx's Theory of Metabolic Rift: Classical Foundations for Environmental Sociology, *The American Journal of Sociology*, Cilt 105, No.2,381.
- GIDDENS Anthony (2000) *Sosyoloji*, Ayraç, Ankara.
- GIDDENS Anthony (1995) *Siyaset, Sosyoloji ve Toplumsal Teori*, Metis, İstanbul.
- GRANGER Gilles-Gaston (1999) La normativité scientifique, Sociologie et la Normativité Scientifique, Presses Universitaires du Mirail, Toulouse,
- HUBER Joseph (2001) Environmental Sociology in Search of Profile, *Germen Society of Sociology Sonbahar Toplantısı Bildirisi*, Martin-Luther Universität Section Sociology and Ecology, , Bremen 9 Kasım.
- KALAORA Bernard (1998) *Au –delà de la nature l'environnement*, L'Harmattan, Paris.
- KEAT Russel, URRY, John (1994) *Bilim Olarak Sosyal Teori*, Çev.Nilgün Çelebi, İmge ,Ankara.
- LATOUR Bruno (1991) *Nous n'avons jamais été modernes*, La Découverte, Paris.
- LUMSDEN Charles & WILSON, Edward (1979) *L'Humaine nature : Essai de sociobiologie*, Stock, Paris,.
- MILLS Wright C. (1977) *L'Imagination Sociologique*, François Maspero, Paris., *Toplumbilimsel Düşün*, Çev. Ünsal Oskay, Der Yayınları, İstanbul, 2000.
- MOL Arthur, SONNENFELD David (2000) “Ecological Modernization Around the World”, *Environmental Politics*, Cilt 9, No.1,3-16.
- MOL Arthur (1992) Sociology, environment and modernity:ecological modernization as a theory of social change, *Society and Natural Resources*, Cilt 5, No.4.
- MORIN Edgar, KERN, Anne-Brigitte (1993) *Terre-Patrie*, Seuil, Paris.
- MORIN Edgar (1980) *La Méthode 2: la vie de la vie*, Seuil, Paris.
- MOSCOVICI Serge (1974) *Essai sur l'Histoire Humaine de la Nature*, Flammarion, Paris.
- MURPHY Joseph (2001) Ecological Modernisation: The Environment and the Transformation of Society, *OCEES Research Paper 20*, Oxford Center for the Environment.
- ÖZTUNALI KAYIR Gülser (2003) *Doğaya Dönüş*, Bağlam, İstanbul.

- PICOU Steven (1999) Selected Theoretical Themes in Environmental Sociology: implications for Resources Management in the Modern World, *Social and Economic Planning Conference, Minerals Management Service*, 24-26 Ağustos, Park City,95-109.
- RAYMOND Camile, VAILLANCOURT Jean-Guy, DUMAS Brigitte (1999) Rationalité et normativité en sciences sociales de l'environnement, B..Dumas, C. Raymond, J.G. Vaillancourt (der.) *Les Sciences Sociales de l'Environnement*, Presses de l'Université de Montréal, Montréal, 7-17.
- TESSIER Robert, VAILLANCOURT Jean-Guy (1999) La mise en oeuvre de nouveaux paradigmes en sciences sociales de l'environnement, B. Dumas, C. Raymond, J.G. Vaillancourt (der.) *Les Sciences Sociales de l'Environnement*, Presses de l'Université de Montréal,17-33.
- VAILLANCOURT Jean-Guy (1982) *Mouvement écologiste, énergie et environnement : essais d'écopsociologie*, Éditions coopératives A. Saint-Martin, Montréal.
- VALADE Bernard (1999) Le "Sujet" de l'interdisciplinarité, *Sociologie et Sociétés*, Cilt XXXI, No.1,11-21.
- WILSON Edward (1987) *La Sociobiologie*, Le Rocher, Monaco/Paris.